

aanstaande Vlamingen van diverse opinie, die in de verscheidene sectoren van de openbare activiteit een voorname plaats innemen. Wij zullen niet verhelen dat wij voor de opkomst enigszins beducht waren; wij hebben te dikwijls reeds de ervaring opgedaan dat van Vlaamse zijde naar organisaties in eigen taal wordt gedongen maar dat het initiatief naderhand bij gebrek aan volhardende steun niet bleef beantwoorden aan de aanvankelijk hooggestelde verwachtingen.

In onderhavig geval bleek onze vrees gelukkig ongemotiveerd; laten wij eruit besluiten dat de Vlaamse gemeenschap, die geroepen is om in België een steeds groeiende machtsfactor te worden, ook gesteld is op de politieke mondigheid die een condition sine qua non is voor werkelijk welslagen. Politiek is nu eenmaal een kunst en een zeer moeilijke wetenschap. Het gaat niet langer op de Staat en de gemeenschap te beheren met een zuiver empirische geest en met een combinatie van handigheden. Daarvoor is de moderne wereld te complex geworden. Voor de Vlaamse politiek is een wetenschappelijke aanpak des te meer nood-

zakelijk daar wij nog achterstallen hebben in te lopen die ons nog fataal moesten overblijven uit ons later aan bod komen op het vlak van de hoge politiek. Het is onze overtuiging dat de natuurlijke aanleg van de Vlamingen voor de staatsmanskunst niet geringer is dan die van gelijk welke volksgroep. Maar afgezien van de vaststelling dat wij vaak nog heel wat romantische formules en slogans moeten afleren, blijft het feit dat de culturele achterstand die wij weliswaar inlopen, intussen een volledig ontplooiën van onze krachten nog in de weg staat.

Indien de Vlaamse gemeenschap echter voort blijft grijpen naar het nieuwe middel dat haar ter beschikking wordt gesteld mogen wij met groot vertrouwen de toekomst tegemoet zien.

Van stonden aan danken wij allen die de start hebben mogelijk gemaakt, in de eerste plaats onze Franssprekende vrienden die de jonge telg boven de doopvont hebben gehouden en niet minder onze Vlaamse getrouwen die de verdere ontplooiing mogelijk hebben gemaakt door hun geloof in de nieuwe stichting.

De evolutie van de partijen tussen de twee wereldoorlogen

door Prof. Dr Jan DHONDT.

De hiernavolgende uiteenzetting is eigenlijk ontstaan uit een onderzoek dat niet ons land betrof, doch voor doel had vast te stellen, welke weerslag de economische crisis van 1929 gehad heeft op de arbeiderspartijen doorheen de wereld. Het uitgangspunt was dus aan de ene kant breder en aan de andere kant meer beperkt dan in het huidige exposé dat beoogt de evolutie der partijen tussen de twee wereldoorlogen in hoofdtrekken na te gaan. Het is genoeg bekend dat het einde van de eerste wereldoorlog ook voor ons land samenvalt met heel grondige wijzigingen van de instellin-

genstructuur waarvan het meest opvallende is het invoeren van het zuiver algemeen stemrecht. Hierbij moet echter worden onderstreept dat deze structurele veranderingen op een verre van normale wijze plaats vonden. Dit blijkt reeds voldoende uit het feit dat het het vooroorlogs parlement was, waarin de konservatieve katholieken de volstreekte meerderheid bezaten, dat deze wijzigingen had goedgekeurd, nadat de katholieke partij zich vóór 1914 gedurende vele jaren met hand en tand tegen het invoeren van het algemeen stemrecht had gekant. Dat deze parlementaire meerder-

heid zich thans zonder veel verzet aansloot bij de kieshervorming valt slechts te begrijpen in een tijds kader waar de sociale revolutie overal woedde en waar, ook daar waar zij nog niet was uitgebroken, een grote schrik voor sociale omwenteling heerste. Nadien hebben de toestanden zich gestabiliseerd in de diverse landen, ook bij ons, en dan is men zich gaan afvragen of er niet een soort bedrog of chantage was gepleegd geworden tegenover het parlement. Men heeft het zo voorgesteld dat er geen objectief gevaar voor een revolutie in België bestond en dus ook geen objectieve aanleiding om de kieswet te wijzigen, doch dat bepaalde politici aan de koning een totaal verkeerd beeld hebben opgehangen van de politieke toestand in het land, wat dan voor gevolg zou hebben gehad dat de kieswet werd gewijzigd. Dit is dan het voorwerp van eindeloze polemieken geworden, die in werkelijkheid naast de kwestie zijn.

De koning en de regering in Le Havre hoefden stellig niet in november 1918 te worden afgeschrikt door een tendentius beeld van de sociale spanning in België. Geruime tijd vroeger reeds waren persoonlijkheden die bepaald niet revolutionair gezind waren ervan overtuigd, dat België aan de vooravond stond van zeer grote sociale moeilijkheden. Reeds in 1917, naar Mgr. Simon mij heeft medegedeeld, had kardinaal Mercier aan eerste minister de Brocqueville geschreven dat het gevaar voor sociale troebelen in België zó groot was dat men er goed zou aan doen de geallieerde troepen een of twee jaar na het einde van de oorlog in België te houden om de orde te handhaven. Wanneer kardinaal Mercier zo dacht in 1917 hoeft men zich niet veel vragen te stellen over de geestesgesteldheid van de Belgische instanties in november 1918, dit is nadat in Oostenrijk en Duitsland de revolutie was uitgebroken en er zelfs van Duitse zijde pogingen waren geweest om de Belgische socialisten hierbij te betrekken.

Dit alles neemt niet weg dat de kieshervorming geen werkelijke vrije uiting is geweest van het parlement. Het zuiver algemeen stemrecht werd reeds aangekondigd in de rede die koning Albert op 22 november voor het parlement hield. Het was dan zo goed als onmogelijk voor dit parlement — voor zover de parlementsleden in hun meerderheid vreemd waren gebleven aan de algemene sociale schrik — om niet in te gaan op deze fundamentele hervorming. Men mag zich even de vraag stellen

of die algemene sociale vrees inderdaad gewettigd was. Wat meer specifiek België betreft (en al kan men hier nooit zekerheid over krijgen) is het antwoord waarschijnlijk bevestigend. Wanneer men immers de algemene geestesgesteldheid nagaat op de socialistische bijeenkomsten in de drie jaren die ou de wapenstilstand volgen, staat men verbaasd over de uitdagende en zelfzekere toon en over de zeer radikale gezindheid die daar blijkbaar heerst.

Hoe dan ook, het zuiver algemeen stemrecht werd inderdaad ingevoerd en heeft aan het parlement, vanaf de verkiezingen van 1919, een geheel ander uitzicht gegeven dan het vooroorlogse.

Van dat ogenblik af inderdaad zijn twee grote partijen in het land, numeriek ver vooruit op de liberale partij die de derde is en die zelf afgetekend talrijker is dan de andere kleinere partijen waaronder er twee meer of min permanent zullen zijn: de kommunistische partij, die iets later zal ontstaan na zich te hebben afgescheurd van de socialistische, en de Vlaams nationale partij waarvan de naam dikwijls zal veranderen.

*
**

De socialistische partij wordt dus een der twee grote partijen (hoewel zij bijna altijd minder talrijk geweest is dan de katholieke) maar dit is slechts één aspect van de ommekeer die zich in de toestand van deze partij voordoet. Het is immers eerst met het uitbreken van de eerste wereldoorlog dat de socialistische partij werd aanvaard als een normale legale partij. Tot 1914 hadden de socialisten nooit mogen deelnemen aan de regering, en werd nooit een socialist tot burgemeester aangesteld. Aan deze minderwaardige positie werd symbolisch een einde gesteld toen onmiddellijk na het ontvangen van het Duits ultimatum in augustus 1914 een socialist en een liberaal tot minister van state werden verheven. Onder de oorlog ging de evolutie verder en hebben de socialisten effectieve portefeuilles gehouden, doch de vraag bleef gesteld of deze evolutie zou verder gaan na de terugkeer van de vrede, (Men vergelijkte met hetgeen geschiedde in dat opzicht met de kommunistische partij na de tweede wereldoorlog.) Het invoeren van het algemeen stemrecht maakt dit onafwendbaar en zoals men weet waren de eerste ministeries na 11 november 1918 driepartijen ministeries.

Daar blijft het niet bij. De jaren 1919-1921 beleven een echte revolutie inzake sociale wetgeving: vermelden wij slechts enkele sociale wetten: het afschaffen van de beperking van het stakingsrecht, het invoeren van de achturenwet, van de werklozensteun, van het ouderdomspensioen, van de progressieve belasting op het inkomen. Allemaal maatregelen die vandaag helemaal vanzelfsprekend schijnen, doch die dan toch eerst voor veertig jaren werden ingevoerd.

Aan de ene kant blijkt het dus dat de socialisten onmiddellijk na de oorlog uit diverse oogpunten heel grote successen hebben geboekt op parlementair plan, maar hoe stond het met de socialistische partij zelf? Hier is de toestand niet zo helder; een eerste vaststelling is ongetwijfeld de enorme numerieke sprong tegenover de vooroorlog. Aan de vooravond van de eerste wereldoorlog telden de socialistische syndikaten in ronde cijfers: 130.000 leden; dit cijfer wordt in 1919: 580.000, en de stijging gaat verder met als hoogtepunt 1921: 690.000 leden. De betekenis van dat laatste cijfer wordt eerst volkomen duidelijk wanneer men weet dat in 1947 het ledenaantal van de socialistische syndikaten: 567.000 bedroeg, dus ruim 100.000 minder dan in 1921. (Eerst in 1958, nadat de syndikalisering van de arbeiders zo'n grote vooruitgang had gemaakt, zal het cijfer van 1921 overtroffen worden.) In dezelfde zin gaat een andere vaststelling: het is bij de wetgevende verkiezingen van 1925 dat de socialistische partij het hoogste percent van stemmen behaalde dat haar tot heden is ten dele gevallen, even onder de volle 40%. Zelfs in 1954, het tweede electorale hoogtejaar voor deze partij, bereikte het stemmenpercent slechts 38,67.

Wat heel duidelijk blijkt is dat het socialisme onmiddellijk na de eerste wereldoorlog niet slechts de grootste relatieve maar ook de grootste absolute opgang uit haar geschiedenis gekend heeft en hieruit moet onmiddellijk worden afgeleid dat deze partij nadien een inzinking heeft doorgemaakt. Dat is een zonderlinge toestand waarvan de uitleg niet gemakkelijk kan worden gegeven. De beste verklaring is dat in die tijd de leiding zich niet heeft konnenn aanpassen aan het dynamisme van de basisaanhangers. Er bestaat inderdaad een opvallende tegenstelling tussen het groot enthousiasme en het evidente radikalisme dat tot uiting komt op allerlei partijvergaderingen en ook bevestigd wordt

door de grote stakingen die in die jaren plaats vinden, en de vrij gematigde politiek van de partijleiding. Dit kan een psychologische verklaring hebben.

De socialistische partijleiding in de naoorlogse jaren is de leiding die sinds het begin van de eeuw het heft in handen had, dit wil zeggen een wanhopige en uitzichtloze strijd heeft gevoerd om vrij beperkte hervormingen te bekomen. Heel abrupt heeft deze leiding onmiddellijk na de oorlog oneindig meer bekomen dan zij wellicht ooit had gedroomd. Is het dan te gewaagd te veronderstellen dat ze tot op zekere hoogte door het succes werd overweldigd? In elk geval een politiek op lange termijn blijkt zij vooralsnog niet meer te bezitten, althans niet meer in de realiteit te willen omzetten. Men krijgt wel de indruk dat deze leiding er vooral zorg heeft willen voor dragen dat de behaald suksessen gekonsolideerd werden, in plaats van uitgebreid.

Er zal trouwens zeer waarschijnlijk een tweede faktor hebben meegespeeld: de enorme uitbreiding van de aanhang van de socialistische partij; het dynamisme en het enthousiasme van de leden in die jaren schijnt het gevoelen te hebben opgewekt dat alle suksessen voortaan gemakkelijk zouden behaald worden. Iets wat door de goedkeuring van de belangrijke sociale wetten bevestigd zal zijn geworden. Anders gezegd, er moet een gevoelen van zelfgenoegzaamheid zijn opgekomen dat helemaal niet van aard was om tot wanhopige akties aan te zetten. Dit alles zou dan betaald worden met een evidente verslapping en inzinking van de socialistische partij na 1925.

Wat is er gebeurd met de katholieke partij in dezelfde naoorlogse jaren? Geheel duidelijk is dit eigenlijk niet. Althans het is moeilijk met zekerheid te weten wat er zich in de diepte heeft voorgedaan, men mag echter gerust vooropstellen dat de katholieke partij een diepe schok heeft gekregen. Tenslotte had zij sedert 1884 ononderbroken het bewind over het land gevoerd en had zij haar voordeelige positie om zo te zeggen zelf uit de handen moeten geven door het algemeen stemrecht goed te keuren. Dit heeft de uiterste rechterzijde diep misnoegd, maar het grootste probleem zal wel gelegen hebben in de verhouding tot de christen demokra-

tie. Iedereen weet hoe afzijdig de katholieke partij gestaan heeft tegenover de opkomende christen democratie. Daarin was verandering gekomen in de jongste jaren voor het uitbreken van de wereldoorlog, doch heel bescheiden was nochtans de plaats die de katholieke partij aan de christen democratie inruimde en die toestand is niet diep veranderd in 1919. Tot in 1936 zal men herhaaldelijk afzonderlijke lijsten van de christen democratie zien opkomen en dit des te meer daar er in de traditie van Daens een merkwaardige toenadering bestond tussen christen democratie en Vlaams Nationalisme. Het gevolg was dat er tussen 1919 en 1936 een aanzienlijke massa Vlaamse kiezers blijken te bestaan, in grote meerderheid katholiek ongetwijfeld, die nochtans vaak verkiezen te stemmen op een andere lijst dan op die van de officiële katholieke partij. Dat er tussen deze laatste partij en de christen democratische krachten in de jaren vlak na de eerste wereldoorlog een merkelijke verwijdering bestond blijkt nog het duidelijkst uit de samenstelling van de regering Poulet-Vandervelde (1925), de enige regering van christen democraten en socialisten uit onze parlementaire geschiedenis. Dit mag worden gezien als een poging van de christen democratie om haar zelfstandigheid tegenover de officiële katholieke partij voorop te stellen, die poging is trouwens eigenlijk mislukt, samen met deze kortstondige regeringkoalitie.

*
**

Tussen 1926 en 1930 gaat het land door een heel merkwaardige tijd. De hoogconjunctuur neemt een zo hoge vlucht dat zich ook in ons land een nooit te voren aangetroffen economisch optimisme verspreidde. Een dergelijke toestand is uiteraard niet gunstig om een hardnekkige revolutionaire gezindheid te kweken, maar het heeft niet lang mogen duren. In oktober 1929 breekt te New-York de bank-krach uit en hoewel een tijdlang vertraagd door de grootse viering van de onafhankelijkheidsfeesten in 1930, laat de crisis zich op het einde van 1930 ook hier aanvoelen. Dit blijkt uit de produktie-index (gemiddelde 1923-1925=100). In de eerste semester van 1929 geeft 148 het hoogtepunt aan. In de eerste semester van 1930 staat de index nog op 143 doch zakt in de tweede semester van 1930 op 105. Het aantal werklozen dat in 1930 nog maar 38.000 bedraagt zal een jaar later (oktober 1931) 98.000 bedragen en in

februari 1932 : 169.000. Men zou denken dat de tijdgenoten, die evengoed als wij kennis hadden van die gegevens, zich al heel vlug bewust zijn geworden van de ernst van de toestand, maar zo is het blijkbaar niet geweest. Dit is eigenlijk niet zo vreemd. Deze economische crisis is inderdaad de zwaarste geweest die de moderne wereld ooit gekend heeft, maar iets dergelijks weet men uiteraard pas achteraf en terwijl de crisis zich ontwikkelt, blijven de tijdgenoten hardnekkig vasthouden aan de overtuiging dat het nu wel spoedig zal gaan verbeteren. Dat dit inderdaad zo was kunnen wij afleiden uit de werkelijk zeer zwakke reacties van de arbeidersorganisaties, socialistische en christen-democratische, die ongetwijfeld plannen maken en voorstellen doen, maar de strijd helemaal niet aanpakken met de hardnekkigheid die men in een dergelijke kontekst zou verwachten. En eigenlijk weerspiegelt deze lauwheid van de arbeidersorganisaties inzake strijd tegen de economische crisis die van de openbare opinie, die zich in die jaren oneindig sterker passioneert voor de taalstrijd dan voor het economisch probleem.

Het is inderdaad niet over economische problemen dat het ministerie Jaspar, dat sedert 1927 aan de macht is, zal vallen in mei 1931, doch wel in verband met de taalproblemen. Het ministerie Renkin, dat het ministerie Jaspar opvolgt, houdt zich in zijn regeringsverklaring nagenoeg uitsluitend bezig met taalproblemen. Nog typischer zijn de verkiezingen in 1932. De vorige verkiezingen hadden plaatsgegrepen in mei 1929, dus op het hoogtepunt van de economische bloei, de verkiezingen van november 1932 vallen op een moment waarop de economische malaise zijn hoogtepunt schijnt te hebben bereikt. Sedert het begin van het jaar blijft het aantal werklozen schommelen rond 170.000, in de loop van het jaar hebben reusachtige en geweldadige stakingen zich in het land voorgedaan, tenslotte is het vanaf januari 1932 dat de regering door de steeds groeiende intensiteit van de crisis wakker geschud, haar volle aandacht gaat wijden aan het economisch probleem. Als nieuwjaarsgeschenk voor 1932 hebben de Belgen inderdaad vernomen dat een politiek van drastische deflatie in de vorm van loons- en weddeverlagingen, van verhoging van belasting en toltarieven zal worden ingevoerd. Welnu, ondanks al deze sprekende uitingen van een diepe economische nood, stemmen de Belgen in 1932 nagenoeg zoals zij in 1929

hadden gestemd. De twee regeringspartijen (katholieken en liberalen) verliezen niet meer dan 1,5 % van de stemmen.

Er is nochtans in dat jaar 1932 een uiting geweest van diepe ontevredenheid, namelijk de grote stakingen die hierboven werden vermeld. Deze stakingen zijn niet alleen een symptoom: zij hebben ook heel positieve gevolgen gehad. Eerst en vooral op de regeringspolitiek. Men weet dat begin januari 1932 de regering eindelijk de nadruk had gelegd op het bestrijden van de economische crisis. De politiek waarvan men heil verwachtte — en vier jaar lang zullen de suksessieve, mekaar snel opvolgende regeringen blijkbaar geen andere oplossing zien — is een politiek van economische deflatie. Welnu, de pas vermelde stakingen ontnemen in werkelijk al dadelijk elke geldigheid aan deze politiek. Die stakingen hebben inderdaad voor uitgangspunt de pogingen van de koolmijnondernemingen om het mijnwerkersloon te verlagen; iets wat dus in de lijn lag van de deflatiepolitiek. Begrijpelijk genoeg verzetten zich de mijnwerkers tegen deze loonsverlaging en zo ontstonden die stakingen. Tot op dit punt is de houding van beide partijen normaal genoeg. Waar het naar het onlogische overslaat is echter op het punt waar de regering ingrijpt. Ware zij konsekwent geweest dan had ze in bovenvermelde kontekst de pogingen tot loonsverlaging gesteund, maar dat heeft zij niet gedaan, of juist: zij heeft het omgekeerde gedaan. Afgeschrikt door de hevige stakingen heeft de regering druk uitgeoefend op de beheerders van de ondernemingen om aan de loonsverlaging te verzaken. In ruil zou de regering aan de ondernemingen steun verlenen. Het is duidelijk, dat van dat ogenblik af de deflatiepolitiek — geheel afgezien van de vraag of zij inderdaad positieve gevolgen had kunnen hebben, iets wat door de evolutie in de andere landen eerder wordt tegengesproken — schipbreuk had geleden. Dat moest wel voor iedereen duidelijk zijn, vermits de regering blijkbaar niet bij machte was, of tenminste blijkbaar niet durfde deze politiek op te leggen aan de grote sociale groepen. Het is wel een zeer treurige illustratie van de gang van de politiek in het algemeen, dat men na dat eerste en beslissende bankroet van de deflatiepolitiek nog vier jaar voortgegaan is met zich althans in woorden aan deze politiek vast te klampen.

Dit is echter niet het enige gevolg van de stakingen van 1932. Ze zijn het beslissende moment geweest van de evolutie en tenslotte de omvorming van de Belgische Werklieden Partij.

De stakingen van 1932 waren « wilde » stakingen, dus ontstaan buiten het georganiseerde syndikale apparaat. Ongetwijfeld hebben de kommunisten aan het uitbreken van de beweging geholpen, doch zij waren veel te zwak opdat men de stakingen uitsluitend door hun actie zou kunnen verklaren. Hoe dan ook, het kapitale feit voor de socialistische partij was dat zij plots werd wakker geschud uit de zelfgenoegzame droom waarin ze sedert het eind van de eerste wereldoorlog dutte. Tot dan toe zijn de socialisten ervan overtuigd, dat hun organisaties de grote massa's van de arbeiders volledig controleren. Op dat ogenblik gaan de ogen van de militanten open en begint men zich plots zeer actief in de socialistische rangen vragen te stellen. Deze vragen stellen zich op diverse plannen: op het bovenste plan geldt het de vraag van het uiteindelijke doel van een socialistische partij. Op het meest onmiddellijk plan gaat het om het probleem van de oplossing van de crisis. Tussen de twee stelt zich de vraag van de organisatie of de reorganisatie van de structuur van de socialistische arbeidersbeweging. Uiteraard zijn al die problemen onderling verbonden. In wezen stelt zich één dilemma, dat tegelijkertijd een oordeel over het diepste wezen van deze economische crisis inhoudt. Voor de enen beleeft men de laatste stuiprekkingsen van het kapitalisme, voor de anderen gaat het om een crisis zoals men er al veel heeft gekend, zij het ietwat langduriger dan de vorige. Volgens men het een of het ander standpunt inneemt moet men ook één van de twee volgende acties voor ogen nemen: indien het kapitalisme op het punt staat ineen te storten is uiteraard het ogenblik gekomen om een revolutie te organiseren en moet al het andere daaraan worden ondergeschikt gemaakt. Neemt men echter de andere zienswijze aan, dan moeten zo vlug mogelijk doortastende maatregelen worden genomen om aan die crisis een einde te stellen.

Dit onderstelt echter iets anders. De socialistische partij is in de minderheid. Twee wegen staan dan open: hetzij een actie instellen op grond van een programma van structuurhervormingen, dat aan de partij een meerderheid in het parlement kan bezorgen. De andere mogelijkheid uiteraard bestaat

erin samen te werken met de burgerlijke partijen om in gemeenschappelijk overleg door het parlement de nodige maatregelen te doen stemmen. Er ontstond dus een linkervleugel (L'Action Socialiste) aangevoerd door Paul-Henri Spaak, die de revolutionaire staking predikte. Er ontstond daartegenover een rechtervleugel, die het voorstel van een regering van nationale redding opperde.

Deze tegenstelling tussen een revolutionaire linkervleugel en een rechtervleugel die aanstuurde op samenwerking met de burgerlijke partijen, is de normale toestand van de socialistische partijen van geheel de wereld in de tijd van de grote economische crisis. Dit is het trouwen wat de politieke betekenis van deze crisis uitmaakt. Ten onrechte ziet men het meestal zo, dat de Russische revolutie van 1917 en de hevige sociale bewegingen onmiddellijk na de eerste wereldoorlog het beslissende ogenblik zijn in de politieke evolutie van de arbeiderswereld. Ongetwijfeld is het inderdaad zo, dat zich in die jaren voor de militanten de keuze heeft gesteld tussen sociaaldemocratie en kommunisme. Het is inderdaad in die tijd dat zich scheuringen voordoen binnen de syndikale wereld en dat de kommunistische partijen tot stand komen. Maar waar het eigenlijk om gaat is over de fundamentele geestesrichting van de grote meerderheid van de arbeiders die aan de klassieke socialistische partij waren trouw gebleven. Duidelijker uitgedrukt: de sociaal democratische partijen hadden niet uitdrukkelijk verzaakt aan de revolutionaire aktie, zodat heel wat zeer radikale militanten tot de rangen van de sociaal democraten waren blijven behoren. Dit was hen des te gemakkelijker daar na 1925 de socialisten minder en minder aan de regeringen van de diverse landen deelnemen. Wat nu zal gebeuren in de tijd van de grote economische crisis is dat deze dubbelzinnigheid niet langer mogelijk blijft. Het enige wat de socialistische partijen niet kunnen doen, naarmate de crisis steeds verder gaat, is onbeweeglijk blijven, en aktie betekent zoals gezegd: ofwel revolutionair optreden ofwel collaboratie met de burgerpartijen. De twee opvattingen vinden binnen de socialistische partij aanhangers, maar die twee opvattingen sluiten mekaar uit. Naargelang de partijen uiteindelijk de ene of de andere weg inslaan, zullen zij met de ene of andere vleugel breken. In verreweg de meeste gevallen zal de keuze gaan naar de samenwerking met de burgerlijke partijen. Dit zal bete-

kenen breuk met de revolutionaire vleugel, die dan in de meeste gevallen naar het kommunisme overgaat. Zo zal dan de definitieve omvorming komen van de oude socialistische partijen tot gewone politieke partijen. Dat dit juist in de tijd van de grote wereldkrisis gebeurt moet hier worden onderstreept. Het is in die tijd en niet vroeger dat de oude revolutionaire tradities in de socialistische partijen uitsterven.

Het bovenstaande is heel schematisch. Hoe zo iets werkelijk gebeurt kunnen wij aan het voorbeeld van ons eigen land nagaan. Bij ons dan is de hierbovengeschetste toestand weldra verdoezeld geworden door het opkomen van het plan de Man. Dit feit is voldoende gekend zodat we hier kort kunnen zijn. De economische crisis deed alle klassieke slagwoorden en schijnoplossingen, waar men zich sedert jaren mee redde, weldra zeer hol klinken. Elke politiek partij had nieuwe ideeën broodnodig en deze nieuwe ideeën werden, wat de Belgische Socialistische Partij betreft, gebracht door een groep waarvan Hendrik de Man de spil was. Zo kwam het plan de Man tot stand dat het invoeren voorzag van een gemengde economie, dat wil zeggen: aan de ene kant een genationaliseerde sektor, aan de andere kant een private sektor. Verder sloot dat plan een ver ontwikkelde planeconomie in, wat op zijn beurt een sterk gecentraliseerd economische gezag postuleerde. Een dergelijk gezag is echter niet denkbaar, zonder een sterk gecentraliseerde politiek gezag. Niet iedereen onder de socialisten was met dat plan ingenomen, doch het voorzag schitterend in het heersende tekort aan politieke gedachten. Geen wonder dan dat dit plan werd aanvaard door het kongres van de Belgische Werklieden Partij en dat een reusachtige aktie voor het plan, de eerste grote politieke campagne met moderne middelen in onze geschiedenis, werd ondernomen.

Zoals men weet kan eigenlijk niemand zeggen welke de uitwerking is geweest van deze propaganda. Inderdaad, terwijl de leuze van de propaganda was: « Het Plan, geheel het Plan en niets dan het Plan » terwijl herhaaldelijk werd verkondigd dat de Belgische Werklieden Partij slechts in één geval aan de regering zou deelnemen, namelijk om het plan toe te passen, en dus slechts met bondgenoten die hiertoe bereid waren, deed zich een abrupte zwenking voor doordat deze voorafgaandelijke voorwaarde werd opgegeven, en de

Belgische Werklieden Partij haar medewerking toezegde aan het ministerie Van Zeeland. Deze zwenking heeft in die tijd een diepe ontstemming verwekt bij een aantal verbaasde militanten en zij heeft ook nadien niet veel verdedigers gevonden.

Om haar dan niet als een absurde beslissing te laten doorgaan, moeten wij toch wijzen op de algemene omstandigheden waarin zij getroffen werd, omstandigheden waarvan wij slechts drie willen aanhalen. De eerste is de schijnbaar onweerstaanbare groei van het fascisme. Zij die deze jaren niet hebben meegemaakt, kunnen zich dat waarschijnlijk niet goed voorstellen. Sedert 1930 groeide het Nationaal socialisme in Duitsland zienderogen, om in 1933 langs tamelijk wettelijke weg aan de macht te komen, maar nadien steeds vollediger de hand te leggen op geheel het Duitse volk. Intussen groeide ook in Frankrijk het fascisme en het is in februari 1934 dat hevige onlusten op de Place de la Concorde zich voordeden. In de andere landen was het al niet anders, en ook in België beleefde men een snelle opkomst van die bewegingen. De macht van het fascisme in België is immers overduidelijk gebleken in het enorme sukses van het rexisme bij de verkiezingen van 1936. Tegenover die schier onstuitbare vooruitgang van het fascisme, dat blijkbaar heel wat steun kende in vele invloedrijke milieus, stond de hulpeloosheid, de schrik, het totaal gebrek aan verbeelding van de uitgeleefde leidende politieke instanties. Niemand kon er eigenlijk aan twifelen dat alleen een samenbundelen van alle niet-fascistische krachten bij machte zou zijn om die onweerstaanbare vloedgolf op te vangen. Men mag dan niet al te licht over het hoofd zien de aantrekking van het argument: bundeling van alle krachten om althans de democratie, zoniet het socialisme zelf, te handhaven.

Er zijn trouwens nog andere bewijzen van de zeer wankele staat van het politiek regime in België op dat ogenblik. Ze worden ons ook geleverd door de verkiezingen van 1936. Niet alleen het rexisme heeft in die verkiezingen een enorm sukses behaald, de Vlaams Nationalistische stemmen zijn ook sterk toegenomen en de kommunisten doen insgelijks een grote sprong en behalen zo maar negen parlamentszetels. Het merkwaardige is nu wel dat zulks gebeurt in 1936: in dat jaar immers is de

krisis voorbij, de economie bloeiend, de werkloosheid grotendeels opgeslorpt. Wanneer wij dan bedenken dat in 1932, toen de crisis reeds drie jaar duurde en heel erge afmetingen had aangenomen, de parlementaire verkiezingen nagenoeg dezelfde uitslag brengen als vóór het uitbreken van de crisis, moet men wel vaststellen dat er in de kollektieve reacties van een gemeenschap blijkbaar een opvallende vertraging ten overstaan van de economische prikkels aanwezig is: in 1932 — in het diepste van de crisis — stemt men alsof er geen crisis was, in 1936 — als de crisis over is — stemt men zoals in het diepste van de crisis zou moeten worden verwacht. Dat laatste, dat hier in het voorbijgaan wordt aangehaald, laat echter duidelijk aanvoelen hoe gehavend het regime moet zijn geweest, gehavend ongetwijfeld als gevolg van de evidente machteloosheid van het parlementair regime om de crisis op te lossen.

Het is de moeite waard dit met een enkel woord te onderstrepen. Dat de successieve regeringen gedurende meer dan vijf jaar onbekwaam bleken om aan de crisis het hoofd te bieden hoeft niet meer te worden gezegd. Dat zij zelfs niet voor begin 1932 hebben beseft voor wat een probleem zij stonden, is duidelijk, en precies hetzelfde verwijt treft de politieke partijen die evenmin begrepen hebben waar het om ging. Een dergelijke onbekwaamheid bij hen die aan de leiding stonden, kon niet anders dan de openbare opinie wantrouwen inboezemen eerst in de personen zelf, nadien in het staatsstelsel. Bijzonder interressant is de snelheid waarmee al wie in het regime enig prestige bezat werd gekompromitteerd. De wanhopige kabinetsformatoren zijn inderdaad blijkbaar op zoek gegaan naar namen met prestige, die blijkbaar het ontbreken van een oplossing moesten verdoezelen. Al de grote namen uit de politiek worden stuk voor stuk in de successieve regeringen betrokken, al de vroegere eerste ministers bijvoorbeeld, hoe oud ook. Voor hen die meer geloof stellen in de bankiers heeft men ook gezorgd, ook de bankiers komen in grote getalle in de regering. Het enige gevolg is geweest, dat de weinige reserves welke het regime misschien bezat aan namen met aanzien, in heel weinig tijd was uitput.

Alles tezamen genomen is het dan wel duidelijk dat het parlementair regime werkelijk aan het wankelen stond in België, wat dan een verklaring kan brengen voor de keuze van de socialist.

Een tweede verklaring ligt vanzelfsprekend in de economische toestand zelf. In 1935 woedt de crisis al vijf jaar ononderbroken voort. Na een lichte economische verbetering in 1933, is de toestand in 1934 nog gaan verslechteren. Zoiets had men nooit gekend. De volledige ineenstorting van het economisch apparaat met de onberekenbare sociale gevolgen was helemaal niet denkbeeldig meer. Deze overweging had stellig invloed op een deel van de socialisten.

En tenslotte was er het heel dreigende gevaar voor devaluatie. Nadat het duidelijk was gebleken dat de regeringen geen ander middel tegen de crisis kenden dan deflatie, en dat deze helemaal geen heil bracht, was de kapitaalvlucht begonnen en deden geruchten over devaluatie de ronde. Eenmaal dergelijke geruchten worden waargenomen, is het eigenlijk te laat om een munt te redden. De devaluatie zag er onvermijdelijk uit, en dan stelde zich de vraag wie ze zou uitvoeren. Een impopulaire regering van rechts die wellicht zou proberen een onevenredig groot deel van de verliezen op de arbeidersklasse te laten wegen? Zoiets had heel verstrekkende gevolgen kunnen hebben. Deze zijn dan enkele van de argumenten die men zou kunnen aanhalen om de keuze van de socialisten te verklaren. Er zijn stellig ook andere elementen in het spel geweest, heel persoonlijke en soms ook heel kleine.

Het verlangen van sommigen om portefeuilles te bekomen is zeker niet het minste geweest. Het schijnt ook wel dat de Man persoonlijk voor de samenwerking met van Zeeland was, en wel om twee redenen. De ene was, dat Van Zeeland hem had voorgespiegeld dat de nieuwe regeringsploeg een aanzienlijk deel van het Plan kon verwezenlijken. De tweede, dat de eerste kracht bijzette, was dat de Man was gaan inzien dat geheel de propaganda voor het Plan eigenlijk in een dood straatje ging terechtkomen vermits men tenslotte geen enkel middel bezat om een regering tot uitvoering van dat Plan te dwingen. Het is na een lange samenspraak met een vijftiental getrouwen dat de Man zich tenslotte uitsprak voor de samenwerking met de andere partijen. Door die keuze te doen, heeft de Man een beslissing getroffen welke voor de fundamentele evolutie van de B.W.P. beslissend is geweest.

Men mag zich wel afvragen of die keuze niet aan de socialistische partij de enige kans van haar

geschiedenis heeft ontnomen om zich aan te dienen als de ene grote partij van het land, de partij van de durvende oplossingen en van de structuurherformingen. Het is mogelijk — en het voorbeeld van de Skandinaafse landen, waar inderdaad juist in die tijd de socialistische partijen zijn doorgebroken, wijst misschien in die richting — maar uiteraard kan men alleen vermoedens uitspreken en kan steeds het ene argument tegenover het andere worden gesteld. Hoe dan ook, de Belgische Werklieden Partij besloot aan een driepartijen regering mede te werken en dit is een beslissende ommekeer in haar geschiedenis.

Het bleef inderdaad niet bij eenvoudig toetreden tot een regering in samenwerking met de burgerlijke partijen. In de schoot van de B.W.P. zelf deden zich grote veranderingen voor. Aan de ene kant betekende de beslissing tot medewerking natuurlijk een breuk met de meest linkse elementen. Dit was in België waarschijnlijk een minder verreikende ommekeer dan in vele andere landen, want die nieuwe revolutionaire linkervleugel die rond Spaak en de « Action Socialiste » was opgekomen in de eerste jaren van de grote crisis, had zich in ruime mate verzoend met de politiek van het plan de Man. Het is genoeg geweten dat Spaak zelf minister werd in het eerste kabinet Van Zeeland. Ongetwijfeld hebben een zeker aantal socialistische militanten in die jaren tijdelijk of blijvend gebroken met de B.W.P. maar alles wat men van die afscheuring verneemt wijst er op dat zij niet zeer omvangrijk is geweest. Het is dus nauwelijks overdreven te zeggen dat de uitwerking van de grote economische crisis op de B.W.P. bestaat in een algemeen gestegen gematigdheid, een algemene verplaatsing naar rechts van het zwaartepunt.

Dit blijkt duidelijk genoeg uit een reeks feiten uit de volgende jaren. Vanaf 1937 spreken Spaak en de Man zich uit voor een meer nationaal socialisme, met andere woorden men brak met het aloude internationale karakter van de arbeidersbeweging en ook met de traditionele klassenstrijd. Een dergelijke koersverandering had natuurlijk voor gevolg dat zij de medewerking van de B.W.P. aan de regering vergemakkelijkte en het is dan geen wonder dat Spaak in 1938 eerste minister wordt. Enkele maanden tevoren had dezelfde Spaak in het nieuwe tijdschrift: « Les Cahiers Politiques » een politiek voorgestaan die aanstuurde op het nastreven van een gemene deler tussen de drie

partijen. Deze tendens vindt natuurlijk een sterke weerklank in de andere partijen in het land, het is de tijd waarin men gaat spreken van een « superpartij » en van « de ware meerderheid ». Ongelooflijk was de weg die men in enkele jaren had afgelegd. Geen wonder dat de oude Vandervelde niet meer meekon. Tussen hem et de groep Spaak-de Man brak de vete openbaar uit, zij liep uit op het gedwongen ontslag van Vandervelde als minister.

Naast deze ideologische evolutie binnen de B.W.P. dient er gewezen op een organisatorische ommekeer in de syndikaten. Wij hebben reeds vroeger gewag gemaakt van de grote stakingen van 1932 en hierbij aangestipt dat deze bewegingen in ruime mate aan de controle van de socialistische syndikaten waren ontsnapt. In 1936 deden zich insgelijks geweldige stakingen voor. Zij waren van gans andere aard dan die van 1932. Deze laatste immers waren defensieve stakingen, stakingen voor de verdediging van het loon, terwijl die van 1936 tot uitgesproken doel hebben de arbeiders deelachtig te maken aan de nieuwe voorspoed die overal groeit. Maar ook de staking van 1936 heeft zich ontwikkeld buiten de syndikaten. Het is dan wel begrijpelijk dat langs alle kanten stemmen opgaan voor een omvorming van het syndikaal apparaat. Reeds op het XXIXe syndikaal kongres van 1 juli 1935 wordt de eis uitgesproken dat de centrale leiding zou worden versterkt. Diepe tegenstellingen die in de syndikale middens het gevolg zijn van de economische crisis — in dat milieu schijnt de tegenstelling tussen revolutionairen en gematigden veel scherper geweest te zijn dan in de B.W.P. zelf — hebben de ontwikkeling geremd, maar in 1935 werden de plannen tot de hervorming van de syndikaten weer ter hand genomen. Het is echter kort daarop dat het ministerie Van Zeeland tot stand kwam, wat dan de syndikale hervorming minder dringend scheen te maken en het is eerst in december 1937 dat de oude Syndikale Kommissie vervangen werd door het Algemeen Belgisch Vakverbond, wat trouwens eigenlijk nog meer een verandering op papier was dan in realiteit; het is eerst na de tweede wereldoorlog dat de toestanden op dat terrein veranderd zijn.

Wat de Katholieke Partij betreft, ook voor haar heeft de grote wereldkrisis een beslissende en blijvende betekenis gehad. Het is voldoende be-

kend dat deze partij in haar oorsprong een zeer conservatieve partij was. Op het einde van de XIXe eeuw komt de Kristen Democratie op, maar het is eerst aan de vooravond van de eerste wereldoorlog dat haar door de officiële katholieke partij een — uiterst bescheiden — plaats wordt ingeruimd. Tussen het einde van de oorlog en het uitbreken van de wereldkrisis is de verhouding tussen Kristen Democratie en officiële Katholieke Partij zeer ingewikkeld en afwisselend geweest. Maar in elk geval blijft het zwaarte punt van de Katholieke Partij onbetwist liggen bij de conservatieven. Dat is het juist dat zal veranderen als gevolg van de economische crisis en dat zeer bepaald vanaf het eerste ministerie Van Zeeland. Dat ministerie ziet er erg radikaal uit in zijn samenstelling doordat voor elk van de drie partijen persoonlijkheden die doorgaan als behorende tot de meest vooruitstrevende vleugel er deel van uitmaken. Dit betreft bij de socialisten Spaak en de Man, bij de liberalen Bovesse, en bij de katholieken zonder Van Zeeland zelf mee te rekenen: Van Isacker, Rubbens en Pouillet. Mat dat ministerie wordt het aandeel van de Kristelijke Demokraten onder de katholieke ministers dus aanzienlijk. Die toestand zal in de latere jaren steeds duidelijker worden maar er is ook iets anders dat opvalt. Tussen 1935 en 1940 blijken de Kristen Democratische volksvertegenwoordigers zich duidelijk zelfstandig aan te stellen ten overstaan van de conservatieve katholieken. Dat blijkt uit heel wat stemmingen in het parlement. Hier één enkel voorbeeld: op 11 mei 1938 wordt een vertrouwensmotie in de regering gestemd door de socialisten en de Kristen Demokraten, terwijl de conservatieve katholieken tegenstemmen. Dit is zeer ver van een uitzondering te zijn en bewijst duidelijk dat de Kristen Demokraten langzaam maar zeker overwegend worden in de Katholieke Partij. Iets wat ook blijkt uit een verandering van naam van de Partij — deze wordt in 1936 Katholieke Volkspartij — en nog het duidelijkst uit het Kerstprogramma van 1945, het nieuwe programma van de Christene Volkspartij, waaruit ondubbelzinnig blijkt welke vleugel onder de katholieken thans de overwegende invloed heeft bekomen.

Het besluit van het voorgaande ligt voor de hand. In de geschiedenis van ons partijenstelsel

betekent de economische crisis van 1929 één der zeer beslissende momenten. Onze politieke partijen hebben zich traag en moeizaam gevormd doorheen de lange periode die aanvangt met de Brabantse omwenteling van 1789. Dit is begonnen met het besef van de tegenstelling tussen twee opvattingen : het handhaven van de oude machten, en het inrichten van de nieuwe groeiende maatschappij. De twee tendenzen hebben zich nadien vrij duidelijk geïdentificeerd met twee economisch-sociale lagen : adel, grond en kerk aan de ene zijde, nijverheid en handel aan de andere. De partij van handel en nijverheid, dus de nieuwe burgerij, de liberale partij, heeft zich op nationaal plan reeds gevestigd in 1846. De konservatieve partij had minder behoefte aan een eigen organisatie omdat zij geleid werd door een georganiseerde kerk. Het lekenement onder de katholieken is zich echter in de jaren 1860 gaan verzetten tegen een « te liberaal » episkopaat, dat vanzelfsprekend een « te liberale » katholieke politieke aktie voor gevolg had. De Katholieke Partij is dan eigenlijk tot stand gekomen door een opstand van de katholieke massa, die echter in de tijd samenvalt met de beginnende opstand van al de massa's. Een deel van die massa's was revolutionair in de sociale betekenis van het woord. Het is die revolutionaire gezindheid, die geleidelijk aanzwelt van zowat 1860 tot de eerste jaren van deze eeuw, die verklaart dat de vroegere politiek inrichting, het censitair stelsel dat aan de begoeden de leiding van het land verzekerde, progressief afbrokkelt met als eindpunt het invoeren in 1919 van het zuiver algemeen stemrecht, wat het stemmen van een groeiend aantal sociale wetten voor gevolg zal hebben. Deze triomf van het reformisme had in beginsel het einde moeten betekenen van de revolutionaire inslag in de linkerzijde, en van het overwicht van het konservatisme over de rechterzijde. De instellingen aan de ene kant, de geestesverhoudingen aan de andere kant veranderen echter niet abrupt wanneer de prikkels die zij hebben doen ontstaan ophouden te ageren. Het is dan ook niet het einde van de eerste wereldoorlog dat een beslissende verandering brengt noch in de politieke partijen noch in de politieke mentaliteiten en dit evenmin bij de openbare mening als bij de politici. Er is tijdinterval nodig geweest en een diepe schok om de nieuwe realiteit los te maken uit de overwoekering van oude toestanden. De tijd, dat zijn de

twintig jaren die liggen tussen de twee wereldoorlogen. De schok, dat is geweest de grote economische crisis. Die crisis immers is niet een kortstondig ogenblik, hij heeft lang genoeg geduurd om iedereen te doen twifelen aan de oude politieke leiders en aan de oude politieke gedachten. Wanneer in 1935 de economische conjunctuur gaat heropleven gelooft men niet meer in datgene waaraan men vroeger geloofde. Men verlangt nieuwe mensen en nieuwe gedachten. Hoe ontrederd de openbare opinie is, blijkt duidelijk genoeg uit de marginale aspecten van de ommekeer : het vertrouwen van velen in het fascisme. Dat nieuwe verschijnsel in onze geschiedenis heeft echter dadelijk geleden door de internationale conjunctuur waardoor het dan heel kortstondig was, althans wat de grote volksmassa's betreft. Merkwaardig, en op dat gebied is België een eerder uitzonderlijk voorbeeld, is ook dat de kommunistische partij, de partij van de sociaal revolutionairen, slechts een beperkte aangroei kende in de tijd van de crisisjaren. Zij kreeg weliswaar haar revanche bij de eerste verkiezingen na de tweede wereldoorlog maar ook dit was een uiterst kortstondig sukses. Ook hier moet de internationale conjunctuur positief en negatief hebben ingewerkt, wat dan doet twifelen aan de diepte van de beweging. Vermits de extreme tendenzen dus geen kans kregen in ons land om diep en blijven wortel te schieten, ligt het essentiële van die gevolgen van de grote economische crisis op ons openbaar politiek leven in wat er gebeurde met de dominerende politieke partijen en dat is duidelijk genoeg : de Katholieke Partij waar de Kristen Democratie thans de overhand kreeg evolueerde naar links, de Socialistische Partij, waar de meer kwalitatief dan kwantitatief belangrijke revolutionaire vleugel afbrak, evolueerde naar rechts. Deze toestand die noodzakelijk moest leiden naar een tweepartijenregering, zoniet eventueel naar een ouvrierisme, heeft zich niet gemakkelijk kunnen konkretiseren. Sedert het einde van de tweede wereldoorlog hebben wij eigenlijk alle mogelijke vormen van koalities gekend en eerst thans die welke om zo te zeggen ingesloten lag in de fundamentele evolutie van het politieke denken welke zich — wij herhalen het — eerst heeft ontwikkeld onder de invloed van de grote economische crisis van 1929. De vraag blijft echter gesteld of dat zeer eigenaardige partijwezen van ons — het minst geartikuleerde van het vasteland

— wel beantwoordt aan deze gewijzigde politieke houdingen. Men dient zich dus wel de vraag te stellen of de recente omvorming van de Liberale

Partij tot Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (P.V.V.) niet een eerste **aanpassing** is die door andere zal worden gevolgd.

De democratie tegenover de economische en financiële problemen en structuren

door Frans MAES.*

De geschiedenis van België tussen de twee oorlogen verloopt in drie cyclussen, die alle op hetzelfde schema gebouwd zijn. De cyclus begint met een tamelijk verwarde periode die gekenmerkt wordt door een aantal hervormingen op sociaal en economisch gebied, daarop volgt telkens een succesvol tegenoffensief van de conservatieve krachten, die in de volgende fase volledig meester zijn van de toestand. Het conservatief bewind gaat echter ten onder omdat het niet in staat blijkt het hoofd te bieden aan moeilijkheden die van buiten het land komen en die zowel van politieke als van economische aard kunnen zijn. De verzwakking van de conservatieven leidt dan tot een overgangsperiode, die de eerste fase van de volgende cyclus voorbereidt.

De eerste cyclus, die men de *cyclus van de wederopbouw* zou kunnen noemen, begint met de wapenstilstand van 1918, en de eerste fase er van, de democratische doorbraak, valt samen met de twee regeringen Delacroix (november 1918 - november 1920); het conservatieve tegenoffensief dat culmineert in het incident van het gebroken geweer heeft plaats onder de regering Carton de Wiart (november 1920 - november 1921). Met de vorming van de eerste regering Theunis (november 1921 - februari 1924) triomferen de conservatieven over gans de lijn. Deze regering geraakt echter in discrediet door het mislukte avontuur van de Ruhrbezetting, en de verwerping van het Frans-Belgisch handelsverdrag in de Kamer op 27 februari 1924 betekent het einde van de conservatieve

overheersing. De tweede regering Theunis (maart 1924 - april 1925) is een **overgangscabinet** in afwachting van de verkiezingen van 1925, die de eerste cyclus besluiten.

De « democratische » overwinning van 1925 vormt de inzet van de tweede cyclus, die men de *centrale cyclus* zou mogen noemen. Het cabinet Pouillet-Vandervelde (juni 1925 - mei 1926), is een verdere poging tot « democratisch » vooruitgang maar het wordt door de financiële machten gekelderd. Met de regering Jaspar (mei 1926 - mei 1931) behalen de conservatieven de meest verpletterende overwinning die zij tussen de twee oorlogen gekend hebben. Na het ontslag van Jaspar wordt het conservatief bewind echter ondermijnd door de economische crisis. De regeringen Renkin (juni 1931 - oktober 1932) en de Broqueville (oktober 1932 - november 1934) trachten zo goed en zo kwaad als het gaat de conservatieve katholiek-liberale coalitie in leven te houden, maar als in november 1934 Theunis (tot maart 1935) aan het bewind komt is de zaak reeds **hopeloos geworden**. Het experiment Van Zeeland (maart 1935 - juni 1936) sluit de centrale cyclus af met de gebruikelijke overgangsperiode.

De verkiezingen van 1936 en de grote stakingen in de maand juni van dat jaar openen op specta-

* Wij publiceren hierbij de **samenvatting** van de voordracht van de h. Frans Maes. Voor een volgend nummer van *Res Publica* heeft de auteur ons ter publicatie een hoofdstuk afgestaan van het boek dat hij over de Belgische Geschiedenis tussen de twee wereldoorlogen voorbereidt (Red. R.P.).